

lebe göndermiştir. Zosimca Rum Lisesi'nde 300 talebesi okumaktaydı. İncil'in Ge'ga ve Toska lehçelerine çevrilmesiyle kilisenin Arnavutça kullanımını yasağına karşı gelmiştir. Yanya'da iki medrese ile Arapça ve Türkçe öğretilen on dokuz sınıflı bir mektep açmıştır. Bu okullar yanında Bonila'da bir askerî okul bulunmaktaydı. Ordu masrafları 6 milyon kuruş (500.000 sterlin) tahmin edilmektedir. Çeşitli kalelerde 200 top ve askerî birlikler yerleştirilmiştir. İdaresi altındaki bölgelerde güvenlik önünde gelirdi; yaygın ve modern bir polis teşkilâtı bunu sağlamaktaydı. Kendisi genelde hiçbir şey yazmaz, okumaz, ancak hiçbir şeyi unutmaz ve gözünden hiçbir şey kaçmazdı.

Vermesini bilmeyen, hep alan bir şahsiyet olarak tavsif edilmesi mübalağa değildir (a.g.e., s. 273, 280). Ali Paşa'nın idamından sonra müsadere edilen, genelde pek temiz sayılmayan yollardan elde ettiği. Güney Arnavutluk, Kuzey Yunanistan ve Makedonya'nın bir kısmını kaplayacak şekilde geniş bir bölgede yaygınlık arzeden, feodal mülkiyete çevirdiği, arazinin verimliliğine göre genişlikleri 80-130 dönüm arasında değişen çiftliklerinin sayısı 950'den fazladır. İdamının ardından düzenlenen defterlerden zimmetindeki nakit para varlığının 2,5 milyon kuruşu aşığı anlaşılmış-

tır (BA, Defter, nr. 9761; HH, nr. 21024-A; ayrıca bk. Uzun, LXV/244 [2001], s. 1054 vd.). 1275'te (1858-59) yaşanan malî sıkıntı esnasında kendisine ait emlak içinde vaktiyle padişah adına zaptedilmiş olan Yenişehir çiftliklerinin satılmasına karar verilmesi bunların bir kısmının daha sonraki tarihlere kadar ayakta kaldığına işaret etmektedir. Yapılan bu satıştan 200 kese gelir sağlanacağı tahmin edilmekteydi (Hayreddin, II, 48). Modern Arnavut tarihçileri Ali Paşa'yı İskender Bey ile karşılaştırarak yüceltmekte ve bağımsız bir Arnavutluk kurulmasının öncüsü diye göstermektedir. Zamanında Avrupa'da "Yanya aslanı" sıfatıyla tanınmış, ismi etrafında efsaneler doğmuş, ölümünün ardından hakkında pek çok eser kaleme alınmış, bölgeye dair yazılan kitaplarda (Hughes, s. 108-329) veya genel Osmanlı tarihlerinde (Zinkeisen, VII, 253-289) kendisine geniş yer verilmiştir. 1824'te Albert Lortzing onun hayatını "Yanyalı Ali Paşa" adıyla yazdığı ilk operasında ebedileştirmiştir (Bartl, s. 80). Kendisi ve çocuklarıyla ilgili önemli bir evrak birikimi dört ciltlik bir külliyyat halinde yayımlanmıştır (bk. Arkheio Ali Paşa).

BİBLİYOGRAFYA :

H. Holland, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, Şc. during the Years 1812 and 1813*, London 1815, s. 107, 109, 111, 114, 117, 123, 126; Zaîmzâde Mehmed Sâdık, *Vak'a-i Hamidiyye*, İstanbul 1289, s. 49, 53-54; İbrahim Manzour Efendi, *Mémoires sur la Grèce et l'Albanie pendant le gouvernement d'Ali Pacha*, Paris 1827; R. Walsh, *Voyage en Turquie et à Constantinople* (trc. H. Vilmain – E. Rives), Paris 1828, s. 321-323; a.mlf., *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, London 1831, s. 46-57; A. Fr. Andréossy, *Constantinople et le bosphore de Thrace*, Paris 1828, s. 212-213; Alph. de Beauchamp, *The Life of Ali Pacha of Jannina, Late Vizier of Epirus, Surname Aslan or the Lion*, London 1823; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris 1820, III, 264-275, 362-380, 433; Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi, *Tarih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, II, tür.yer.; T. S. Hughes, *Travels in Greece and Albania*, London 1830, II, 108-329; W. Eton, *19. Yüzyılın Başında Osmanlı İmparatorluğu* (trc. İbrahim Kapaklıdere), İstanbul 2009, s. 235-236; Zinkeisen, *Geschichte*, VII, 227-228, 253-289; Cevdet, *Tarih*, VI, 306; IX, 198; X, 250; XI, 44-45; XII, 32, 33, 35, 200 vd.; Ahmed Müfid, *Tepedelenli Ali Paşa*, İstanbul 1324; Hayreddin [Nedim Göçen], *Vesâik-i Tarihîyye ve Siyâsiyye Tettebbuâtı*, İstanbul 1326, II, 48; G. Remérand, *Ali de Tébelen: Pacha de Janina (1744-1822)*, Paris 1928; a.e.: *Tepedelenli Ali Paşa* (trc. Ali Kemal Aksüt), İstanbul 1939; Niyazi Ahmet Banoğlu, *Tepedelenli Ali Paşa*, İstanbul 1955; W. Plomer, *Yanya Sultanı Tepedelenli Ali Paşa* (trc. Murat Belge), İstanbul 1977; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara 1983, s. 56-57, 61, 79-84, 93; P. Bartl, *Albanien*, Regensburg 1995, s. 77-80, 279-280; Hamiyet Sezer, *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*

(doktora tezi, 1995), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; K. E. Fleming, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and Orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton 1999; Entela Muco, *Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlakı* (yüksek lisans tezi, 2002), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Arkheio Ali Paşa, *Silloğî I. Khotzi* (ed. V. Panagiotopoulos v.dğr.), Atina 2007, I-IV; M. Cazacu, "Rezilane Ölüm: Kelle Uçurma ve Başların İstanbul'da Serğilenmesi (15.-19. yüzyıl)", *Osmanlılar ve Ölüm* (haz. G. Veinstein, trc. Elâ Güntekin), İstanbul 2007, s. 346-355; Kahraman Şakul, *An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant* (doktora tezi, 2009), Georgetown University, s. 69 vd., 120, 121, 144 vd., 316; *Paris'te Bir Osmanlı Seyyid Abdurrahman Muhib Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnâmesi* (haz. Bekir Günay), İstanbul 2009, tür.yer.; Ahmet Uzun, "Tepedelenli Ali Paşa ve Mal Varlığı", *TTK Belleteri*, LXV/244 (2001), s. 1035-1077; M. Cavid Bay-sun, "Ali Paşa", *İA*, I, 343-348; H. Bowen, "Ali Pasha Tepedelenli", *EP* (ing.), I, 398-399.

KEMAL BEYDİLLİ

TERAKKÎ

(تَرَقِّي)

Osmanlı Devleti'nde çeşitli idarî ve askerî görevlere gelirlerine ek olarak verilen tahsisat.

Sözlükte "ilerleme, yükselme; artma, çoğalma" anlamlarındaki **terakkî** kelimesi bazan bir görevden daha yüksek bir görev ve geçmeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat daha çok bürokrasi terimi halinde devlet görevlilerinin gelirlerine yapılan zamları belirtir. Osmanlı bürokrasisinin malî kayıtlarında **izdiyâd** ve **ziyâde** kelimeleri terakkî ile eş anlamlı olarak yer almaktadır. Terakkî özellikle hazineden "mevâcib" veya "ulûfe" ismiyle maaş alan devlet görevlileriyle timar ve zeâmet sahiplerine verilen ek tahsisatı ifade etmektedir. Timarların "kılıç" adı verilen, eyaletlere göre 2000 ile 6000 akçe arasında değişen temel birimiyle zeâmetin 20.000 akçelik kılıç sayılan temel birimine zaman içinde yapılan zamlar terakkî veya **hisse** adıyla anılmıştır. Terakkî usul ve nizamlarla belirlenmiş bazı sebeplere bağlıdır. Sefer esnasında önemli hizmetleri görülen timar sahiplerine bu hizmetin önemine göre terakkî verildi. Koçî Bey, seferde düşmandan "baş ve dil" (bilgi verebilecek esir) getirilen timar sahibinin timarının 10 akçesine 1 akçe olmak üzere terakkîye hak kazandığını söyler. Eğer on beş kadar baş ve dil getirirse kendisine zeâmet verildi (*Risâle*, s. 25). Dirliğinden memnun kalmayan timar sahipleri bazan hile ile veya bahane bularak terakkî elde etme yoluna gi-

Tepedelenli Ali Paşa'nın metrukâtıyla ilgili kayıtlar (BA, HH, nr. 21024-A)

The image shows a page from a handwritten Ottoman tax register (defter) for Ali Paşa Tepedelenli. The text is written in Arabic script and includes several columns of numbers and names, likely representing land parcels and their respective taxes. The entries are organized into sections, with some headings in larger, bold letters. The numbers are written in a clear, consistent hand, and there are some marginal notes and corrections. The overall appearance is that of a formal administrative document from the 18th or 19th century.

TERAKKİ

debiliyor, mevcut timar veya zeâmetinden feragat edip başka bir timara tâlip oluyordu. Bunu önlemek için kendisi azledilip timarı başkasına tahsis edilmedikçe başka bir timar verilmiyor ve feragati kabul edilmiyordu. Bunların dışında timar veya zeâmet gelirlerinin yetersizliğinden dolayı verilen arzlarla da terakkî almak mümkündü. Bu durum, daha çok timar sahiplerinin büyük devlet adamlarına yakınlığı ve onların himayesiyle gerçekleşirdi. Meselâ Vezîriâzam Rüstem Paşa'nın adamlarından Kâtib Hüsrev'in timarı 7 Cemâziyelevvel 960 (21 Nisan 1553) tarihli bir tezkire ile 806 akçe terakkî ile 17.644 akçeye (BA, TR, nr. 5, s. 264) ve 14 Şâban 960 (26 Temmuz 1553) tarihli tezkire ile 18.492 akçeye (a.g.e., s. 284-285) çıkarılmıştır. 1020'de (1611) Reîsülküttâb Hamza Çelebi'nin oğullarından Kâtib Ahmed zeâmetinin azlığından şikâyetle "ziyadece terakkî" rica etmiş ve "düşen" (boşalan) bir gelir biriminden 7000 akçe terakkî için hüküm almıştır (BA, KK, nr. 172, vr. 10^a).

Timar ve zeâmetlerde kılıç üzerine terakkî yoluyla eklenen miktar kişiye has bir özellik taşırdı. Timar veya zeâmetin boşalması durumunda kılıç dışındaki miktar da münhal olur, terakkîlerle teşekkül eden kısmı ya toplu ya da parça parça başkasına hisse şeklinde verilir. Kılıç ise doğrudan kişinin çocuklarına intikal ederdi. Eğer çocukları üzerinde timar veya zeâmet varsa o kişinin görevine göre değişen bir miktar bunlara terakkî olarak ödenirdi (Akgündüz, III, 133-134; VI, 31, 35, 371; İA, XII/1, s. 315). Timar sahibinin gizlenmiş, vergilendirilmemiş bir kaynak bulması halinde timarının ve kaynağın miktarına göre terakkî hesaplanırdı. Ümerâ kanununa göre ilk defa sancak beyi olan kişi 200.000 akçelik has ile tayin edilir, seferlerde hizmeti görüldükçe binde 100 akçe terakkî verilir, üstün bir hizmeti karşılığında bu miktar arttırılırdı. Sancak beylerinde terakkînin üst sınırı yoktu, beylerbeyliğe yükselinceye kadar kendilerine terakkî verilebilirdi (Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 115; Akgündüz, IV, 541). Ancak zeâmette terakkî sınırlı idi. Meselâ kâtip zeâmetinin üst sınırı 50.000 akçe, çavuş zeâmetinin 40.000 akçe idi (Lutfi Paşa, s. 78, 96). Timar sahiplerinin terakkî aldıklarında ellerindeki beratları merkezden yenilemeleri gerekiyordu. Bunun için normal berat resmi olan 1000 akçede 25 akçenin yarısı berat resmi şeklinde verilir.

Arşiv kayıtlarında "cemaat" diye zikredilen, mevâcib veya ulûfe adıyla hazineden maaş alan memur ve askerlerin ma-

aşları günlük hesaplanır, "kıst" adı verilen üçer aylık dilimler halinde yılda dört defa ödenirdi. Çeşitli vesilelerle ödenen terakkîler günlük ücretlerine eklenirdi. Bunların maaş işlemlerini değişik bürolar takip etmekteydi. Meselâ yeniçerilerin maaş kayıtları yeniçeri efendisi kalemî, silâhdar ve sipahilerin sipah ve silâhdar kalemî, merkez bürokrasisine bağlı kâtiplerin, çavuşlar, müteferrikalar vb.nin maaşları küçük rûznâmçe kalemî tarafından tutulurdu. Ayrıca maaş işlemleriyle ilgilenen kale kalemîleri, Anadolu muhasebesi kalemî, piyade ve süvari mukabele kalemî gibi bürolar vardı. Maaşların teslim kayıtları, göreve başlama, terakkî, görevden ayrılma veya ölümle ilgili bilgilerle maaşlara dair her türlü değişiklik bürolarda tutulan ulûfe defterlerine işlenirdi. Alınan ücretin aynı cemaat içerisinde farklılık göstermesinin başlıca iki sebebi vardı. Birincisi ilk tayindeki ücret farkıdır. Özellikle kâtiplik ve çavuşluk gibi görevlerde babanın mesleğini sürdürmek için mesleğe tayin edilmek ücret açısından ilk tayin edilene göre bir avantaj sağlardı. İkinci farklılık kıdem dolayısıyla alınan terakkîlerden kaynaklanıyordu.

Ulûfelilere çeşitli vesilelerle terakkî verilir. Bazı zümreler padişahların tahta çıkışı esnasında cülûs bahşişinden başka ulûfelerine terakkî alırdı. Yavuz Sultan Selim zamanına kadar cülûs münasebetiyle yeniçerilere ödenen terakkî 2 akçe idi. III. Murad'ın cülûsunda verilecek bahşiş miktarında ortaya çıkan problem dolayısıyla Vezîriâzam Sokullu Mehmed Paşa, Fâtih Sultan Mehmed zamanındaki bir kanun-nâmeyle dayanarak sipah ve silâhdarların 5'er akçe, sağ ve sol ulûfecilerin 4'er akçe, sağ ve sol gariblerin 3'er akçe aldığını söylemiştir (Selânikî, I, 51, 108; Uzunçarşılı, I, 337-338; II, 170). Nitekim Hezârfen Hüseyin Efendi de silâhdarların cülûsta 1000'er akçelik bahşişleri yanında 5'er akçe terakkî almalarının kanun olduğunu belirtmektedir (*Telhîsü'l-beyân*, s. 156-157, 246). Timarlılarda uygulandığı gibi ulûfelilerde de sefer sırasında yararlılık gösterenlere terakkî verilir. Terakkî almaya hak kazananlar mensup oldukları cemaatin yöneticileri tarafından sadrazama arz edilir, uygun görülmesi halinde terakkî sebepleri ve miktarları ruûs defterlerine kaydedilir. Sonraki aşamada reîsülküttâb bir ruûs tezkiresi verir, terakkî sahibi elindeki tezkire ile zamlı maaşını büyük rûznâmçe kaleminden alırdı (BA, KK, nr. 1767, vr. 18^a, 21^a). Ardından bu tezkire, bağlı bulunan kalemî ulûfe defterlerindeki yer-

ne "ziyade şüd" başlığı altında terakkînin sebebi ve miktarı ile işlenir, yeni maaş kaleminden alınmaya devam edilirdi (BA, KK, nr. 3412, vr. 29^b, 30^a, 47^b; BA, MAD, nr. 2269, s. 54). Mevâcib alan bir kişi öldüğünde maaşı hazineye kalırdı; bazan da yerine başkası tayin edilirdi. Bu durumda o kişinin aldığı terakkîler hazineye kalır, yeni başlayana kendi zümresinin terakkîsiz maaşı verilir. Bazan da hazineye kalması gereken terakkîler terakkî bekleyen kişilere dağıtırdı. Çoğu zaman ölen kişinin ölümü ilgili makama haber verilmeyip başkası tarafından maaşının alınması şeklinde suistimallar ortaya çıktığından ihbar mekanizmasına başvurulmuştur. Buna göre zümre içerisinde bir kişinin öldüğünü bildiren kimseye ölenin almış olduğu terakkînin hazineye kalması gereken miktarından 2 akçesi verilir (BA, KK, nr. 3413, vr. 34^b).

Yeniçeriler acemi oğlanı iken ulûfesiz göreve başlar, ardından 1 akçe ulûfe tayin edilir, bir müddet sonra 2 veya 3 akçe ile kapıya çıkarlardı. Buldukları görevlerde ulûfede yarımşar akçe terakkî alarak maaşları 8 akçeye kadar ulaşır ve başka bir göreve ya da timara çıkmaya tâlip olurlardı. Bu üst sınır zamanla artarak XVII. yüzyılın ortalarında 12 akçeye kadar varmıştır. Cebeci ve saraçlar da aynı şekilde her ulûfede yarımşar akçe terakkî alır, ancak bunlarda üst sınır bulunmadığından ulûfeleri 20-30 akçeye ulaşır. XVI. yüzyılın sonlarında yazıldığı tahmin edilen *Hırzû'l-mülûk* adlı eserin müellifi bu uygulamayı eleştirip yeniçerilerde olduğu gibi bu görevliler için de terakkîye bir üst sınır konmasını teklif etmektedir (s. 186). İlk zamanlar ayrı bir zümre teşkil eden serdengeçtiler tehlikeli görevlerden döndüklerinde maaşlarına terakkî alırlardı. Ardından sefer için açılan serdengeçti bayrağı altına gelen yeniçerilerin henüz tehlikeli bir görev yapmadan günlük 3'er-5'er akçe terakkî ile serdengeçti yazılması uygulamasına başlanmıştır. Yeniçeri Ocağı'nın bulunmamasından sonra yeniçerilikle ilgisi olan ve olmayan her zümreden insanlık terakkî ile kaydedilmiştir. Bu şekilde serdengeçti yazılanlara "terakkîli serdengeçti" denilirdi.

Yüksek rütbeli görevlilerin terakkîleri de yüksekti. Meselâ Kemalpaşazâde şeyhülislâm olduğunda 130 akçe emekli maaşına önce 70 akçe, ardından 50 akçe daha terakkî verilmişti. Bostanzâde Mehmed Efendi'nin 1001 (1593) yılında şeyhülislâmlığa tayininde kendisine arpalık bedeli olarak 600 akçe vazife tayin edilmiş, III. Meh-

med'in cülûsunda (1595) 100 akçe terakkî almış, ardından 50 akçe daha verilerek ücreti toplam 750 akçeye çıkmıştır (Selânikî, I, 59; Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 199). Padişahlar da çeşitli vesilelerle terakkî veriyorlardı. Şehnâmeçi Lokman Çelebi *Şehnâme*'nin II. Selim dönemini yazdığında 1000 akçe, *Şehinşâhnâme-i Hümayûn*'un ilk cildini tamamlayıp ikincisine başlayınca 10.000 akçe terakkî almış, *Tomar-ı Hümayûn*'un bir cildinin minyatörlerle süslenmesi üzerine kendisine 10.000 akçe daha verilmiştir (*DİA*, XXVII, 208). Ebüssüüd Efendi, tefsiri *İrşâdü'l-âklı's-selîm*'i bitirmeye yaklaştığında Kanûnî Sultan Süleyman'dan 300 akçe, eseri bitirip takdim edince 300 akçe daha terakkî almıştır (Hezârfen Hüseyin Efendi, s. 198-199). Tımar sisteminin önemini kaybetmesi ve Yeniçeri Ocağı'nın lağı üzerine bu alanlardaki terakkî uygulaması kaldırılmış, II. Mahmud döneminden itibaren memurlar için düzenli maaş sistemine geçilmiş, terakkî de ferdî olmaktan çıkarak düzenli hale gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfî Paşa, *Âsâfnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 78, 96; *Hürû'l-mülûk* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, s. 186-187; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 51, 59, 107-108; Koçî Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1994, s. 25; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1988, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I-II, tür.yer.; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlipleri*, İstanbul 1991-93, III, 117, 127, 133-134, 184; IV, 541, 583; VI, 31, 35, 180, 220, 346, 371; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi* (haz. Midhat Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 4-5; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 104-105, 281; L. Darling, "Ottoman Salary Registers as a Source for Economic and Social History", *TSAB*, XIV/1 (1990), s. 13-33; Ömer Lutfî Barkan, "Tımar", *İA*, XII/1, s. 315, 316, 317; Bekir Kütükoğlu, "Lokmân b. Hüseyin", *DİA*, XXVII, 208; Erhan Afyoncu, "Mevâcib", a.e., XXIX, 418-419.

RECEP AHİŞALI

TERAKKİ

(ترقى)

1868-1871 yılları arasında
İstanbul'da yayımlanan siyasî gazete.

Hükümete uyarı ve yayımı engelleme imkânı veren Kararnâme-i Âlî (1867) dolayısıyla basın hayatının sıkıntılı bir döneminde Ali Râşid ve Diyarbekirli Filip Efendi tarafından çıkarılmıştır. "Menâfi-i şarkıyye ve umûr-ı düveliyyeye dair Türk gazetesi" alt başlığını taşıyan *Terakkî* cuma

ve pazar dışında haftada beş gün neşredilmiş, 23 Kasım 1868 – 3 Ekim 1870 tarihleri arasında, büyük ve küçük ebatta, dört veya sekiz sayfa halinde toplam 441 sayı yayımlanmıştır. "Dâhiliye", "Hâriciye" ve "İlân" bölümlerinden meydana gelen gazetede yazıların çoğu başlıksız bentler şeklinde çıkmıştır. 257. sayısında yer alan Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Fransuva'nın fotoğrafı ile de gazeteye görünümlü malzemesi girmiştir. Genellikle yazıların imzasız neşredildiği gazetenin başlıca yazarları arasında Kemalpaşazâde Said (Lastik Said), Subhipaşazâde Âyetullah, Ebüzziyâ Tefvik ve İsmâil Efendi ile Hayreddin imzasını kullanan Leh asıllı Karski bulunmaktadır. İmzasına sıkça rastlanan Hayreddin'in "Hükümet ve Tebaa", "Medeniyet ve Türkistan", "Avrupa Mehâkiminin Sûret-i Teşkîli", "Rumeli Demiryolları", "Asyâ-yı Vustâî", "Me'mûrîn ve Ahâli", "Şeyh Şâmil", "Mekteb-i Sultânî", "Devletin Borçları", "İslahat", "Nizâmâtâ Riayet", "Gazete", "Gazetecilikte Maharet" gibi makaleleri çıkmıştır. Ebüzziyâ Tefvik'in "Adam Yetiştirmek", "Hurûf-ı Osmânî'nin İslahına Dair Bazı Mütâlaat", "İmlâ-yı Osmânî", "Sokak Köpekleri" ve "İstanbul'u İstîlâ Eden Köpekler" gibi bazıları tartışmaya yol açan yazıları yayımlanmıştır. Bunlara "İstanbul'un Yangın Belâsı ve Onun Çâre-i İndifâr", "Süveyş Kanalı", "Süveyş Cedveli", "Nil'e Dair", "Hubb-i Vatan", "Akvâm-ı Kadîme-i Âlemin Mezâhib ve Âyîni", "Cenâb-ı Allah'ın Varlığının İsbâtı Beyânındadır", "İlim ve Amel" başlıklı değişik yazılar da eklenebilir.

Aslında meşrutiyet taraftarı olan, medeniyet yolunda ilerleyebilmek için matbuatın serbest olması gerektiğinden daha ilk sayısında bahsedilen gazete Yeni Osmanlılar'ın Londra'da çıkardığı *Hürriyet* gazetesinin dikkatini çekmiştir. Alman-Fransız muharebesi süresince *Terakkî*'de gerçek anlamda haber gazeteciliği yapılmış, İstanbul halkı savaştan günün gününe haberdar edilmiştir. Ayrıca Nâmık Kemal'in *Hürriyet*'ten ayrıldığını ilân eden ve bu gazetede yayımlanmadığı için litograf baskı ile çoğaltılıp dağıtılan 7 Ocak 1870 tarihli mektubu yapılan tebliğ üzerine gazete sayfalarına alınmıştır (nr. 308, 8 Zilhicce 1286 / 11 Mart 1870).

Bazı tercümelere de yer verilen gazetede Recâizâde Mahmud Ekrem'in Fransızca'dan yaptığı *Mes prisons* çevirisi 202. sayıdan, Otto Hübner'in halk için ekonomi bilgileri içeren ve soru-cevap şeklinde düzenlenen el kitabı, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Levâzım Dairesi muavini Midhat Bey tara-

findan "Avâma Dair Ekonomi-Politik Mecmûa-i Sağıresi" adıyla Fransızca'dan çevrilerek 81. sayıdan, İbn Battûta'nın *Seyahatnâme*'sinin bazı bölümleri "Anadolu'ya ve Dersaadet'e Müteallik" adıyla 109. sayıdan itibaren tefrika edilmiştir. Aynı şekilde Chateaubriand'ın "Amerika'da Bir Gece", Victor Hugo'nun "Müstakbel", J. J. Rousseau'nun "Sokrat'ın Makâlât-ı Hikeymiyesi'ne Dâir Ksenefon Nam Şakirdinin Risâlesi" adlı yazılarının tercümesine yer verilmiştir. Gazetede ayrıca Dâhiliye Nâzırı Rüşdü Paşa'nın mühürdarı Sâmî Efendi'nin *Hulâsatü'l-kelâm fi meâsiri'l-İslâm* adlı eseri tefrika halinde çıkmıştır. Zaman zaman *Terakkî* ile *Muhib* gazetesi, *Mecmûa-i Maârif* ve *Mümeyyiz* dergileri gibi diğer yayın organları arasında tartışmalar cereyan etmiş, bunlardan ilki karşı tarafa hapis, *Terakkî*'ye de para cezası verilmesiyle sonuçlanmıştır. *Terakkî*, Arapça *el-Cevâ'ib* gazetesinden çevrilip yayımlanan Mısır meselesiyle ilgili bir yazı sebebiyle (nr. 286) 13 Aralık 1869 – 16 Şubat 1870 tarihleri arasında kapatılmıştır. O dönemde çıkan diğer gazetelere göre daha açık ve anlaşılır bir dilin kullanıldığı *Terakkî* bu tutumuyla dilin sadeleşmesine yardımcı olmuştur.

Türk basın tarihinde *Terakkî*'yi önemli kılan hususlardan biri de ilk kadın ve mizah gazetelerini çıkarmış olmasıdır. *Terakkî* neşir hayatına girdikten bir süre sonra yayımlanmadığı pazar günleri kadınlar için *Terakkî Muhadderât* adıyla bir ilâve neşretmiştir. 1869-1870 yıllarında kırk sekiz sayı çıkan bu ilâvede kadınların eğitilmesi ve toplum içinde yeni bir kimlik kazanmasının gereği vurgulanmaktadır. Kadınların toplumu yüceltici rolüne işaret edilen gazetede kızların öğrenim görmesinin önündeki engellerin kaldırılması istenmekte, ayrıca ev idaresinden ve tutumlu yaşamının lüzumundan bahseden yazılara yer verilmektedir. 1870 yılı içinde, esas sayılarla birlikte haftada bir genellikle arka yüzleri boş ve birer yaprak halinde nükte ve hikâyelerden ibaret ilâveler veren gazete, kapatılma cezaları ve Filip Efendi'nin Ali Râşid'den ayrılması yüzünden eski hüviyetini koruyamamıştır. Yeni şartlar altında boyutları ile içeriği değişen ve yeni numaralar alan *Terakkî* bir süre *Terakkî Eğlence*, *Terakkî Eğlencesi* adıyla mizah ilâvelerinin çizgisinde yayımını sürdürmüş, ardından *Terakkî Eğlence*, *Letâif-i Âsâr* adını alarak el değiştirmiştir (1871). 1908 yılına kadar İstanbul, İzmir, Paris, Mısır ve Bakû'de aynı isimle çıkan başka gazeteler de bulunmaktadır.